

BULLETIN OF ECONOMIC THEORY AND ANALYSIS

Journal homepage: <https://dergipark.org.tr/pub/beta>

SSCB'de Plan-Bürokrasi Çatışması: Sovyet Tipi Firma Örgütlenmesi

Kerim Eser AFŞAR <https://orcid.org/0000-0002-9853-0186>

Emircan YILDIRIM <https://orcid.org/0000-0001-5020-7788>

Özgür SARAÇ <https://orcid.org/0000-0001-8029-6646>

To cite this article: Afşar, K., E., Yıldırım, E. & Saraç, Ö. (2022). SSCB'de Plan-Bürokrasi Çatışması: Sovyet Tipi Firma Örgütlenmesi. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 7(1), 1-25.

Received: 23 Mar 2022

Accepted: 24 May 2022

Published online: 30 June 2022

©All right reserved

Bulletin of Economic Theory and Analysis

Volume VII, Issue 1, pp. 33-57, 2022

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/beta>

Original Article / Araştırma Makalesi

Received / Alınma: 23.03.2022 Accepted / Kabul: 24.05.2022

SSCB’de Plan-Bürokrasi Çatışması: Sovyet Tipi Firma Örgütlenmesi

Kerim Eser AFŞAR^a

Emircan YILDIRIM^b

Özgür SARAÇ^c

^aDr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, İzmir, TÜRKİYE

<https://orcid.org/0000-0002-9853-0186>

^bDokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Finansal İktisat ve Bankacılık Programı, İzmir, TÜRKİYE

<https://orcid.org/0000-0001-5020-7788>

^cDoç. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, İzmir, TÜRKİYE

<https://orcid.org/0000-0001-8029-6646>

ÖZ

SSCB’nin çöküş sürecinin merkezi planlama ve bürokrasi kapsamında tartışıldığı bu çalışma, Sovyet tipi firma örgütlenmesine odaklanmıştır. Literatürde merkezi planlamayla bürokrasi genellikle birlikte çalışan bir alan olarak ele alınmış, bu iki ayrı yapı arasındaki nüanslar çoğunlukla ihmal edilmiştir. Bu da bürokratik yapıdan kaynaklı sorunların hatalı biçimde merkezi planlamaya mal edilmesine yol açmıştır. Bu çalışmanın amacı, SSCB’deki bürokratik mekanizmalarla merkezi planlama olguları arasındaki çatışmayı/ayırımı vurgulamaktır. Birincil kaynakları ele alan literatürden türetilen teorik argümanlardan elde edilen temel bulgu şudur: etkinsizliğin nedeni merkezi planlama değildir. Çöküşü hazırlayan koşullar, ağırlıklı olarak siyasi saiklerle oluşan bürokratik amaçların merkezi planlarla olan çatışmasından ortaya çıkmıştır. Bu tezden yola çıkan çalışma, SSCB’nin merkezi planlama hiyerarşisindeki en küçük karar birimi olan firmaların yönetim ilkelerini analiz ederek bürokrasi ve merkezi planlama arasındaki çelişkiyi ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler

Sosyalist Planlama,
Bürokratik
Örgütlenme, Sovyet
Tipi Firma,
Teknokrasi,
Kara Borsa.
JEL Kodu
P20, P21, D73

İLETİŞİM Kerim Eser AFŞAR ✉ eser.afsar@deu.edu.tr 📧 Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, İzmir, TÜRKİYE

Plan-Bureaucracy Conflict in the USSR: Soviet Type Firm Organization

ABSTRACT

This study, in which the collapse of the USSR is discussed within the scope of central planning and bureaucracy, focuses on Soviet type firm organization. In the literature, central planning and bureaucracy are generally considered as fields that work together, and the nuances between these two separate structures are mostly neglected. This has led to the erroneous attribution of problems arising from the bureaucratic structure to central planning. The aim of this study is to emphasize the conflict/difference between bureaucratic mechanisms and central planning phenomena in the USSR. The main finding from the theoretical arguments derived from the literature based on primary sources is that central planning is not the cause of inefficiency. The conditions that prepared the collapse emerged from the conflict of bureaucratic aims, mainly political motives, with central plans. Starting from this thesis, the study aims to reveal the contradiction between bureaucracy and central planning by analyzing the management principles of firms, which are the smallest decision units in the central planning hierarchy of the USSR.

Keywords

Socialist Planning, Bureaucratic Organisation, Soviet Type Firm, Technocracy, Black Market.

JEL Classification

P20, P21, D73

1. Giriş

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin, 26 Aralık 1991 tarihinde dağılması, bunu uzun zamandır bekleyen kapitalist dünya yazarları için argümanlarını yayınlama fırsatı sunmuştur. Kaldı ki, yaşanan bu dağılışı çok önceden görenler de vardır (Berkowitz ve Richelson, 1995). Örneğin Grossman (1962) ve Fedorenko (1967) bu dağılışı ekonomik faktörleri ön plana çıkararak piyasa ekonomisinin yokluğuna bağlamaktadır. Berliner (1952), Linz (1988), Harrison ve Kim (2001) ise firmaların organizasyonel yapısına ve özerkliğine, yöneticilerin davranışlarına odaklanarak açıklamaktadır. Kotz (1995), çöküşün temel sebebi olarak Sovyet yöneticilerini ön plana çıkartmaktadır. Anderson ve Boettke (1997), Sovyet ekonomi sisteminin merkantilist ekonominin modern versiyonu olduğunu ileri sürmektedir. Siyasi argümanlara yaslanarak bürokratik yozlaşmanın ön plana çıkarıldığı çalışmalar da bulunmaktadır¹. Yasadışı faaliyetlerin ekonomide yarattığı esneklik, demokrasi hataları ve uluslararası siyasi gelişmeler literatürde tartışılmaktadır².

SSCB'nin dağılmasına ilişkin olarak başta planlama hataları olmak üzere (Markevich, 2005; Ziegler 1982; Grossman, 1963; O'Hearn, 1980), artan hammadde fiyatları (Goldman, 1983;

¹ Bkz. Kramer, 1977; Clark, 1993; Belova ve Gregory, 2002; Baron, 2004; Duhamel, 2004.

² Bkz. Dallin, 1992; Feldbrugge, 1984; Harrison ve Kim, 2006; Grossman, 1998; Ericson, 2006

Jensen, 1979; Rumer, 2019; Vanous, 1983), alkol üzerinden alınan vergiler (Treml, 1975; Tarschys, 1993), Sovyetler Birliği'nin planlı bir ekonomisinin olmadığı (Wilhelm, 1985; Lazarev ve Gregory, 2002) ve askeri harcamaların yarattığı ekonomik etkiler literatürde ön plana çıkarılmıştır (Kontorovich ve Wein, 2009; Kaufman, 1985; Cooper, 1991; Noren, 1995; Steinberg, 1990; Davies, 1993). SSCB'yi oluşturan ülkeler arasındaki eşitsiz gelişmeler de bu dağılıшта önemlidir. Dini ve etnik sorunlar zaten sistemin altını sürekli olarak oymaktadır³. Dağılıştın temel sebebinin ekonomik ve siyasi gelişmelerden ziyade sosyalizmin özünden kaynaklandığını savunan görüşler de bulunmaktadır (Knight, 1940; Rosser JR ve Rosser, 1997).

SSCB'nin dağılışı Cox (2008) için şok edici ve beklenmedik bir gelişmedir. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasındaki bir diğer önemli etkenin reformların eksik veya hatalı uygulanmasına bağlayan görüşler söz konusudur. Bu bağlamda Sovyet sisteminde reformlar sıkça tartışılmıştır⁴. SSCB'nin dağılmasında Çernobil felaketinin en önemli neden olduğunu savunan görüşler de bulunmaktadır⁵.

Bir diğer izlek, "sosyalizm" tartışmaları üzerinde ortaya çıkmıştır. Literatürde sosyalizmin hatalı uygulanmasına ağırlık verenlerle (Evans JR, 1977; Slovo, 1990), SSCB'nin hiçbir zaman sosyalist bir yapı ortaya koyamadığını ileri süren çok daha uça görüşler ifade edilmektedir (Resnick ve Wolff, 1994). Karaborsa/ikincil ekonomi ve mafyanın neden olduğu organize suç ilişkileri SSCB'deki ekonomik örgütlenme bağlamında tartışılmaktadır⁶.

SSCB'nin dağılıştının üzerinden otuz yıl geçmesi sebebiyle SSCB'nin neden çöktüğüne dair akademik tartışmalar pek tabi ki demode hale gelmiştir. Hatta kapitalist batı literatüründe bu tür sorulara yer veren çalışmalar artık neredeyse yoktur. Bilebildiğimiz kadarıyla prestijli dergilerde yayınlanan çalışmalarda en son Strayer (2001) ve Bunce (1998), SSCB'nin çöküşünü halefi devletlerle karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Bugün, SSCB ülkeleri kapitalist piyasa sistemine çeşitli veçhelerle entegre olmuştur. Demokrasi ve insan haklarıyla ilgili konular neredeyse tüm SSCB ülkeleri için halen bir sorun olsa da bu konudaki akademik merak, daha çok Çin Halk

³ Bkz. Baberowski, 2011; Ruble, 1989; Shanin, 1989; Limberg, 2019; Hajda, 1988; Warhola, 1991.

⁴ Bkz. Bornstein, 1985; Litwack, 1991; Ryavec, 1969; Ellman ve Kontorovich, 1997; Kuczynski, 1979; Ogushi, 2007; Schroeder, 1972; Murphy, Shleifer ve Vishny, 1992.

⁵ Bkz. Kennedy-Pipe, 1999; Marples, 1991; Ioffe, 2007; Spechler, 1970; Veen, 2013.

⁶ Bkz. Finckenaueer 2004; Frisby, 1998; Shelly, 1990; Handelman, 1994; Lee, 1994; Jameson ve Reiss, 1991; Shelly, 1995; Kneen, 2000; Stahl II ve Alexeev, 1985; Wellisz ve Findlay, 1986.

Cumhuriyeti'ne kaymıştır. Bürokratik yozlaşmanın ve totalitarizmin bataklığında yoluna devam eden bu ülkeler piyasa reformlarını hayata geçirdikleri müddetçe sorunsuz biçimde yollarına devam etmektedir. Devrim öncesinde de demokratikleşme ve insan hakları bakımından ileri durumda olmayan çoğu SSCB ülkesi, SSCB'nin çökmesinden sonra da fazla yol alamamıştır. Birçok SSCB ülkesinde çevre sorunları devam etmektedir. Sorunlu sosyo-ekonomik yapı neredeyse tüm SSCB ülkelerinde hayatın bir parçasıdır. Etnik sorunların çözüldüğünü söylemekse oldukça zordur. Rusya'nın birlikten ayrılan birçok ülke üzerindeki ekonomik ve siyasi ağırlığı değişmeden sürmektedir.

SSCB ülkeleri için fazlaca değişiklik göstermeyen birçok alanın içinde tek bir faktörün yokluğu göze çarpmaktadır: *sosyalist planlama*. Bu nedenle SSCB'nin dağılışının nedenleri üzerinde merkezi planlamanın ne derece hayati rol oynadığını bir kez daha sormanın önemli olduğunu düşünüyoruz. Bu soruya merkezi planlamanın en küçük karar birimi olan “Sovyet Tipi Firma Örgütlenmesine” odaklanarak bir yanıt arıyoruz. Sovyet bürokrasisi, birçok SSCB ülkesinde hala varlığını koruyor. Sovyet yeraltı ekonomisiyse post Sovyet kapitalizminin bel kemiğini oluşturuyor. Kanaatimizce bürokratik mekanizmalarla merkezi planlama arasındaki ayrımın netleştirilmesi, sorunların odağını değiştirebilir. Neo liberalizmin devam ettiği bu süreçte SSCB deneyimi üzerinden piyasa-plan dikotomisine bir kez daha bakmak bize şu iki önemli sorunun yanıtını verebilir: (i) *Neden hala eski SSCB ülkelerindeki bireyler Sovyet tipi planlamanın ortadan kalkmasının ülkelerin refah seviyesini olumsuz etkilediğini düşünmektedir?*⁷ (ii) *Geçmiş sosyalist planlama deneyimleriyle demokratik mekanizmaların birleştirilmesi, yeni bir sosyalizm biçimini gündeme getirebilir mi?*⁸ Bu iki soru çalışmadaki temel motivasyonumuzu oluşturmakta ve aradığımız yanıtlar, planlama tartışmalarının yeniden canlanmasına mütevazî bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın devamı altı bölüme ayrılmıştır. Birinci bölüm SSCB'nin bürokratik yapısını ele almaktadır. İkinci bölüm ülke bürokrasisinin plan teknokrasisi üzerindeki etkisini incelemektedir. Üçüncü bölüm SSCB'deki bürokrasinin yolsuzluk olgusuyla ilişkisini ve siyasi saiklerini araştırmaktadır. Dördüncü bölüm Sovyet yöneticilerinin planlama sürecinde nasıl bir rol

⁷ Rusya yurttaşlarının %75'nin Sovyet döneminin daha iyi olduğuna dair anket çalışması için bkz. <https://www.themoscowtimes.com/2020/03/24/75-of-russians-say-soviet-era-was-greatest-time-in-countrys-history-poll-a69735>

⁸ 21. YY'da demokratik sosyalist planlama tartışmaları için bkz. Cockshott ve Cottrell, 2000.

oynadığını tartışmakta ve ikinci bölümdeki argümanları genişleten tartışmalar yapmaktadır. Beşinci bölümde SSCB’de ortaya çıkan kayıt dışı ekonominin kökenleri ve yöneticilerin bu olgudaki rollerine değinilmektedir. Altıncı bölümde SSCB’deki firmalara odaklanılmakta ve plan hedeflerinin yerine getirilmesinde firmaların yaşadığı problemler ele alınmaktadır. Çalışma sonuç ve tartışma bölümüyle sonlanmaktadır.

2. SSCB’de Devlet Bürokrasisi

Bolşeviklerin iktidarı almasının ardından Rus ekonomisinde keskin dönüşümler yaşanmıştır. Bu dönüşüm sayesinde Bolşevikler devlet yönetimini de şekillendirmişlerdir. Devlet yönetiminde yeniden inşa edilen yapılardan biri de bürokrasidir. SSCB’de bürokrasi hızla gelişmiştir. Bürokraside yaşanan bu gelişimin ana hatlarının ortaya konulması, SSCB’deki plan - bürokrasi çatışmasının araştırılması bakımından önemli, hatta gereklidir.

Devlet organlarının incelenmesi bağlamında Rigby (1972), devlet kurumlarının üç düzeyini ayırt eder. Birincisi kabine, devlet başkanı ve yargıçlardan oluşan *siyasi çekirdektir*. İkincisi siyasi çekirdeğin kararlarını ileten *idari mekanizmadır*. Üçüncüsü ise postaneler, polis ve askeri karakollar ve benzerlerinden oluşan *saha birimleridir*. Devrim, devlet organlarında köklü değişiklikler hedeflemiştir. Bu değişimse devrimin karakterine göre farklılık gösterir. Rigby’e göre devrim, öncelikle siyasi sahadaki çekirdek personeli, hemen ardından seçim sistemini değiştirmiştir. Daha sonra siyasi çekirdeği yeniden yapılandıran devrim, idari mekanizmada köklü değişiklik yapmış ve son olarak devletin saha birimlerini dönüştürmüştür. Devlet organlarındaki bu dönüşüm birdenbire değil, zaman içinde kalıcı olacak şekilde yavaş ilerlemiştir.

Sovyetlerin bürokratik yönetici sınıfı, teknik vazgeçilmezliğe dayanan “yönetim devrimi” temelinde değil, devrim sonrası dönemde adım adım oluşturulmuştur (Contas, 1958). Öncelikle halk komiserlikleri kurulur ve bakanlıklarla iletişime geçilir. Lakin bakanlıklar yeni yönetimle çalışmayı reddeder ve kendi aralarında örgütlenerek pasif bir direniş sergiler. Bolşeviklerse bu süreci mali ve askeri baskıyı artırarak kazanımla sonuçlandırır. Devrimin ardından Bolşevikler, özel mülkiyetin koşulsuz müsaderesi, endüstriyel arzın denetimi ve gıda ürünlerinin kontrolü olmak üzere üç planlı ekonomi unsurunu hayata geçirmişlerdir (Harrison, 2016: 258). Planlı ekonominin çerçevesi genişlerken, bazı unsurların eksik olması ve devam eden iç çatışmalar karaborsa oluşmasına neden olur. Harrison’a göre bu koşullar altında planlı ekonomi tam olarak çalışmaz ve devlet, kaynakları tekelleştirmek için mücadele eder. Yeni Ekonomi Programı

kapsamında devlet kapasitesine önemli yatırımlar yapılır ve Devlet Planlama Komitesi (Gosplan) kurulur. Artık tüm önemli mevkilerde parti üyeleri vardır.

Merkezi planlama sürecinde parti üyelerine mevki verilmesi ve yönetimin atamalar yoluyla oluşturulması Sovyet bürokrasisinin kendine özgü yapısını oluşturmuştur. SSCB'nin bürokratik yapısını inceleyen Pakulski (1986), Sovyet tipi toplumlarda yönetimin merkezi unsurlarının bürokrasiden ziyade iktidar partisini devletle birleştiren *partokrasiye* yaklaştığını söyler. Bürokrat ve teknokratların çalışmaları teknik ve yasal bilgi gerektirirken partokratik kadroların işlevleri, politik ve ideolojiktir. Kaldı ki, kamu personel alımlarında uzmanlıktan ziyade Komünist Partiye yakınlık belirleyicidir ve kamu istihdamı üst yöneticilerin atamalarıyla gerçekleştirilir. Partokrasinin oluşturulması, gayri resmi bağlantıların ve politik referansların önemli olduğu seçici örgütsel bir şekil alır. Partokrasinin karakter özelliği olan uzmanlığın yokluğu, partokratik yetkililerin kariyerinde de görülür. Ayrıca Stalin tarafından kurulan personel ve gizlilik rejimi, partokrasinin ve Stalin otoritesinin temel taşı oluşturmuştur (Harrison, 2016: 365). Onuncu yılını tamamlayan Devrimin ardından 1928 yılına gelindiğinde Stalin, Yeni Ekonomi Programını terk etmiş ve ikinci planlı ekonomi girişimini başlatmıştır. Harrison'a göre, şiddetli ve yıkıcı olan bu süreç, sanayinin merkezileştirilmesi, tarımın kolektifleştirilmesi, angaryanın yaygınlaştırılması ve güvenlik polisinin ekonomiye dahil edilmesiyle gerçekleşmiştir.

SSCB'nin ekonomik ve siyasi durumu göz önüne alındığında bürokratikleşme, esasen koşulların doğasında vardır (Nove, 1975: 620). SSCB merkezi yönetiminin belirlediği önceliklerin planlama aracılığıyla dayatılması, bürokratikleşme sürecini pekiştirmiştir. Nove'ye göre, merkezi planlamanın işleyiş biçimi doğası gereği bürokratiktir. Rekabetçi sistem, çatışmayla işlerken planlı ekonomi, tutarlılığı sağlamak ve çelişkileri çözmek için hiyerarşiyi gerektirir. Zira merkezi planlamanın işleyişindeki bürokratik hiyerarşi, planın etkili şekilde uygulanması için gereklidir. Bürokratların neyin üretileceğine karar veren bir merkeze bağlı olması ve devletin üretim ilişkilerine egemen olması, bürokratların bir sınıf konumuna yükselmelerini sağlar (Nove, 1975: 622). SSCB'nin ilk yıllarında Stalin yönetimi, bağları devrimci mücadeleye dayanan seçkin üyelerden oluşmaktadır ve ekonomi bu seçkinler tarafından yönetilmektedir. Stalin ekonomik büyümeyi teşvik eden politikalara ağırlık vermiştir. Lakin zamanla özel çıkarlar, bürokratik rekabet ve gizli anlaşmalar, büyümeyi teşvik eden politikaların yerini alır. Rant arayışının kitleselleşmesi, bu politikaların önüne geçerek büyüme oranının düşmesine yol açar. Stalin ekonomik gerçeklerden

uzaklaşır ve siyasi kararlara yönelir. Büyüme amacının yerini Stalin'in siyasi gücünü koruma amacı alır (Belova ve Gregory, 2002: 267-281).

Stalin ekonomi yönetimini elinde bulundurmak ve kontrolü sağlamak amacıyla baskı politikaları uygulamış ve hükümetinin devamlılığı için hareket etmiştir. Baron'a (2004) göre yönetimin üretim ve yatırım önceliklerini dikte etmesi planın çıkarlara göre müzakere edilmesine yol açmıştır. Ayrıca Gosplan'ın yerel bölgeler hakkında yeterli bilgiye sahip olmaması uzun vadeli planları baltalamış ve operasyonel planların yanlış bilgilere maruz kalmasına neden olmuştur. Stalinci planlama, üretim karşıtı davranışların gelişimine meydan verir ve kontrolü sağlamaya yönelik siyasi müdahaleyi gerektirir. Lakin siyasi müdahaleler verimli merkezi kontrolden ziyade çıkar davranışlarını geliştirir ve ekonomik performansı daha da sekteye uğratar.

Sovyetler Birliği'nin kendisine özgü bir bürokratik mekanizmasının oluşması, endüstrilerde ve firmalarda teknik yeterliliğe sahip olmayan kadroların yer almasına neden olmuştur. Bu durum üretim süreçlerinde aksamalar meydana getirerek "planlama hatalarının" oluşumunu hızlandırmıştır. Bununla birlikte bürokrasinin yarattığı baskı koşulları, endüstriler ve firmaların üretimden sapmalarını hazırlayacak koşulları da beraberinde getirmiştir.

3. Sovyet Bürokrasisinin Plan Teknokrasisi Üzerine Etkisi

Merkezi planların hazırlanması ve uygulanması, hiyerarşik ve teknik bir süreç gerektirir. Lakin planlara bürokratik müdahalelerin gerçekleşmesi planlama hatalarını ortaya çıkarır. SSCB'de parti bürokrasisi, planlama teknokrasisi üzerinde oldukça etkili bir rol oynamış ve planlama başarısını önemli ölçüde etkilemiştir.

Teknokrasi, teknik uzmanların yetkinliğini ifade etmek için kullanılır. Bu çalışmada teknik uzmanların yetkinliğinden ziyade planlama sürecini şekillendiren teknik birimler incelenmektedir. SSCB'de planlama hiyerarşisi Politbüro, bakanlıklar, Gosplan, Glavk⁹ ve işletmelerden oluşmaktadır. Gosplan ve bakanlıklar teknokratik birimlerdir. Teknokrasi Rowney'in (2019) belirttiği gibi teknik anlamda eğitim almış veya deneyimli profesyonellerin baskın operasyonel roller üstlendiği, para ve terfi gibi kaynakları tahsis etmek amacıyla resmi güç ve yetkilere sahip kuruluşlardır. Teknokrasi, ilgili politika konularına karar veren birimler olma özelliği de taşımaktadır.

⁹ Kamulaştırılmış sanayi kollarının yönetiminden sorumlu olan birim.

SSCB'de teknokrasinin gelişimini inceleyen Rowney (2019), Çarlık döneminde temelleri atılan teknik kurumların (bakanlıklar) devrimin ardından isimlerinin “komiserlik” olarak değiştirilse de temel yapısal özelliklerinin devam ettiğini vurgulamaktadır. Çarlık döneminde sosyal statüye sahip olan aristokratlar ve toprak sahipleri *Devrimin* ardından bürokrasi içerisinde konumlarını devam ettirmişlerdir (Rowney, 2019). İktidarı ele geçiren Bolşeviklerin teknik yeterliliğe sahip kadrolarının eksik olması, bu kadroların burjuva eğilimli teknisyenler tarafından doldurulmasına neden olmuştur. Komünist Parti, teknik yeterlilikleri göz ardı etmiş ve parti kontrolünü güçlendirmek için yönetici kadrolara parti üyelerini getirmiştir (Rowney, 2019: 132; Benson, 1990: 96; Pirani, 2006: 204). Ayrıca Sovyetler Birliği'ndeki egemen sınıf oluşumunu parti seçkinleri, fabrika yöneticileri, fabrika hücre memurları, teknik uzmanlar ve bunların işçilerle olan ilişkileri bağlamında inceleyen Pirani (2006), tek parti yönetiminin oluşturulmasıyla siyasi güç ve devletin idari mekanizmasının Parti seçkinlerinde yoğunlaştığını vurgulamaktadır. Parti seçkinleri bu süreçte kendi maddi ayrıcalıklarını, bürokratik sınıfa katılan sanayi yöneticileri ve teknik yöneticiler gibi diğer grupların ayrıcalıklarını da meşrulaştırır. 1922-23 yıllarında endüstrinin canlanmasıyla fabrikalarda parti hiyerarşisinin bir alt tabakası olan fabrika hücreleri ortaya çıkmıştır. Hücrelerin endüstriyel yöneticiler ve teknik uzmanlarla birlikte çalışması yetkililerce vurgulanmıştır. Ancak fabrika hücrelerinin bileşiminde değişim meydana geldikçe hücrelerin çalışma şekli değişmiştir. Hücreler fabrika yönetimine yaklaşmış ve bazı konularda yöneticilerle birleşmişlerdir (Pirani, 2006). Sovyet endüstrisinin erken aşamalarında teknik yeterliliğin sağlanamaması ve kontrol organları için hiyerarşiye yeni birimlerin dahil edilmesi, fabrikalarda ve ekonomide planların gerçekleştirilmesinde bir kaos ortamı yaratmıştır.

Bu kaos ortamı içinde 1929 yılında “*edinonachalie ilkesi*” ortaya atılır (Kuromiya, 1984). Tek adam yönetimi olan bu ilke kapsamında yönetim otoritesinin güçlendirilmesi, emek disiplinsizliğinin azaltılması ve yönetimdeki iki başlıkların ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. Ayrıca Komünist Parti üyelerine teknik yeterlilik kazandırılması ve burjuva uzmanlarına bağımlılığın en aza indirilmesi amaçlanmıştır. Yöneticilere fabrika kaynaklarının seferber edilmesi, verimli ve güçlü bir yönetim kurmaları için geniş yetkiler verilmiştir. Hesap verebilirliğin oluşması ve demokratik bir işleyiş sağlanması için işçi denetimi de getirilmiştir. Yetkileri sayesinde yöneticilerin güçlenip yetkinlik kazanacakları düşünülmüştür. Ancak yöneticiler yetkinlikleri yerine kontrolü ilerletmişlerdir. *Edinonachalie ilkesi*, konulan hedeflere ulaşmada işlevsiz

kalmıştır ve yöneticilerin gelişmemesi sebebiyle bu ilkedden 1930'ların sonlarında vazgeçilmiştir. Çoğu yönetici tasfiye edilmiştir (Kuromiya, 1984).

Planlama sürecinde yöneticilere sorumluluk verilmesi ve bu sorumlulukların karşısında ödül ve ceza sisteminin uygulanması yöneticilerin kendi davranış kalıplarını geliştirmesine neden olmuş ve plan hiyerarşisinde sorunlar ortaya çıkarmıştır. Gregory (1989), SSCB ekonomisinde görevli olan teknokratları, işletme yöneticileri, bakanlık çalışanları ve devlet komitesi üyeleri bağlamında inceler. Ona göre, kaynak tahsisi yapan ve sonuçlarından sorumlu tutulan yöneticiler *Khozyaistvennik* grubundadır. Bunlara talimat verenlerse *Apparatchik* grubudur. Bu iki grup farklı risk ve ödül mekanizmasına sahip olmaları nedeniyle planlama sürecinde farklı davranış kalıpları sergilemektedir. *Khozyaistvennik* doğrudan üretim faaliyetlerinde yer almakta ve bunların sonuçlarından sorumlu tutulmaktadır. *Khozyaistvennik*'e örnek olarak Glavk başkan ve yardımcıları, işletme müdürleri ve yardımcıları, bakanlar ve yardımcıları verilebilir. Üretim hedefleri ve verilen görevlerin yerine getirilememesi durumunda *Khozyaistvennik* kınama alır, ikramiye kaybeder ve bulunduğu pozisyondan tasfiye edilir. *Khozyaistvennik* düşük performans ve yanlış davranış sergilemesinden dolayı cezalandırılma riskleri de taşır.

Khozyaistvennik'tekiler üstlerinin beklentilerini karşılamak için kural ve yasaları çiğnemişlerdir. Zira üstleri tarafından başarıya ulaşılması için her yolun denenmesi gerektiği vurgulanmıştır. *Khozyaistvennik*, cezalardan ve ikramiye kayıplarından kendini korumak amacıyla dört farklı yöntem geliştirmiştir (Gregory, 1989: 517-518). Bunlardan ilki güvenilir ortaklar çemberi oluşturulmasıdır. Yakın tanıdıklar ve rüşvet verilenler bu çember içindedir. İkinci yöntem iyi ilişkiler sürdürülmesidir. Zira tedarikte problem yaşayanlar bakanlık başkanını rüşvet almakla suçlayabilir. Bu tür suçlamaların savuşturulması iyi ilişkileri gerektirir. Üçüncü yöntem plan hedeflerine ulaşılamaması durumunda *Khozyaistvennik*'in bunda sorumluluğu olmadığını kanıtlamasıdır. Dördüncü ve son yöntemse ortaya çıkan sorunlardan sorumlu olmamak için önem seviyesi ne olursa olsun her bir faaliyet için üstlerden onay alınmasıdır.

Apparatchik planın hazırlanmasında ve uygulanmasında direktif ve emir veren teknokratlardır. Gosplan ve Gosstab'ın planlama departmanlarındaki sorumlu pozisyonlar *Apparatchik*'e örnek verilebilir. *Apparatchik*'in performansını değerlendirmek oldukça zordur. Zira planlama *ortak* bir çabanın sonucudur. Planlama sürecinde farklı kişiler öneri verir ve plan taslağı sıkça değişir. Lakin planlamada sorun ortaya çıktığında kimin sorumlu tutulacağı

belirsizdir. *Khozyaistvennik*'in verimli çalışması için kurallar belirlemesi sebebiyle *Apparatchik*, ulaşılan ekonomik sonuçlar bağlamında önemli bir pozisyonda bulunur. *Apparatchik*'in tek kaygısıysa pozisyonunu korumaktır (Gregory, 1989: 521).

Uzmanlaşmanın uzun süre sağlanamaması ve plan emirlerinin yerine getirilmesinde sorunlar oluşması sebebiyle ekonomide kontrol sistemleri oluşturulmuştur. Stalin'in emirlerini uygulatmak için kurduğu kontrol ve izleme sistemini inceleyen Markevich (2011), bu sistemin aslında askeri anlamda bir tür emir komuta sistemi olduğunu vurgular. Planlar çok boyutlu emir-komuta zinciri içerir ve işletmeler planlama dönemine eksik bilgiyle girermişlerdir. Ayrıca planlar gecikmelerle hazırlanmış ve sık sık değiştirilmiştir.

Sovyetler Birliği'nde kontrol sistemi önemli bir yer tutar. Sistem içerisinde kontrol, önceden verilen komutla hayata geçirilen plan operasyonlarının izlenmesini kapsamakta ve devam eden operasyonlara yönelik müdahaleleri içermektedir (Markevich, 2011: 1450). Kontrol birimleri bürokrasiyi denetlemenin yanı sıra denetim işlevini de yerine getirmiştir. Parti kontrol kurumu, parti üyelerinin performansını ve verilen emirlerin uygulanmasını izlerken devlet kontrol kurumu da devlet memurları için aynı süreci yürütmüştür. Her kontrol kurumu emirlerin yürütülmesi ve izlenmesi için faydalar sunsa da ciddi maliyetlere sebep olur. Bu yüzden alternatif bir denetim olan muhbirlik sistemi oluşturulur. Muhbirlerin çok fazla şikâyeti dile getirmeleri muhbirlik sisteminin tıkanmasına yol açmıştır (Markevich, 2011: 1457).

SSCB'de kontrol organlarının plan hedeflerine yönelik müdahaleleri iki soruna neden olur. Bunlardan ilki kontrol sisteminde görevli olan müfettişlerin sonuçlardan sorumlu tutulması ve yöneticilerin motivasyonunu düşürerek kendi davranış kalıplarını geliştirmeleridir. İkinci sorunsu paralel güç merkezlerinin oluşmasıdır (Markevich, 2011: 1464). Komünist Parti'nin görevini aksatanları cezalandırması ve kontrol ajanlarının günlük yönetim faaliyetlerine dahil olması, yöneticilerin hangi emirleri takip edeceğini bilmemesinden kaynaklı olarak yönetimde kaos yaratmıştır. Bu kaos ortamında birden çok emirle karşılaşan firma yöneticileri kendilerini korumak amacıyla kendi davranış kalıplarını geliştirmişlerdir. Parti bürokrasisinin planlamanın teknokratik sürecine yönelik müdahaleleri planın yerine getirilmesinden ziyade plan etkisizliği ile sonuçlanmıştır.

4. Sovyet Bürokrasisinin Bir Sonucu: Yolsuzluk

SSCB'nin bürokratik yapısı, kendine özgü problemlerin ortaya çıkmasının koşullarını yaratmıştır. Yönetimin üretim faaliyetlerini yerine getirmede uyguladığı baskı politikaları, kişilerin ve işletmelerin kendi çıkarlarına yönelik hareket etmesine neden olur. Bu başlık altında SSCB'de yolsuzluğunun ortaya çıkış ve yayılma koşulları incelenecektir.

Yolsuzluğu “kamu görevlilerinin özel amaçları için resmi görevinin dışında hareket etmesi” şeklinde tanımlayan Kramer (1977), yolsuzluğun üç yönünü detaylandırmaktadır. Birincisi, kamu görevlisi bir yolsuzluk eylemine karışmış olmalıdır. Buna göre, bir vatandaşın devlet deposundan mal çalıp karaborsada satması yolsuzluk değil, hırsızlıktır. Bu faaliyete bir kamu görevlisi işbirliği yaparak dahil olursa, onun yaptığı yolsuzluktur. İkincisi, yolsuzluğun resmi görevlerden sapan bir davranış olarak tanımlanması, nüfusun geniş kesiminin bu davranışları kınadığını göstermez. Kabul edilebilir kamusal davranışa yönelik özel ve resmi anlayış farklılıkları, toplumda siyasi yozlaşmayı besleyen önemli bir faktördür. Üçüncüsü, kamu görevlileri kişisel çıkarları için yolsuzluğa bulaşsa da bunların faaliyetleri topluma fayda sağlayabilir.

Yolsuzluğun ortaya çıkabilmesi için fırsat ve teşviklerin bulunması gerekir. SSCB'de yöneticilerinin bulunduğu konum ve ekonomi koşulları, gereken fırsat ve teşvikleri fazlasıyla sağlamıştır. Kramer (1977), yolsuzluğu, özel kazanç için yolsuzluk ve bürokratik kazanç için yolsuzluk olarak ikiye ayırır. Özel kazanç için yolsuzluk, kamu görevlerinin kendileri veya başkaları için yasadışı yollardan sağladığı kamusal malları içerir. Bürokratik kazanç için yolsuzluksa çalışanların kurum performansını ve verimliliği arttırmak için uyguladıkları kural dışılıktır. Üretim hedeflerine ulaşamaması yüzünden işletmelerin cezalandırılması, bunların yolsuzluk yapmasına neden olmuştur. Bürokratik kazanç için yolsuzluk daha çok üretim hedeflerinin yerine getirilmesini kapsar. Bireyler, memurlar ve işletme yöneticileri mal ve hizmetlerin dağılımı için bir alternatif olarak yasadışı faaliyetlere yöneldikçe bu faaliyetler zamanla benimsenir ve informel birer kurala dönüşür. Bürokrasinin kendi içerisinde yarattığı bu durum ekonomik sistemde esneklik sağlaması sebebiyle Sovyet yöneticilerini rahatsız etmemiştir. SSCB kurum reformlarından kaçınırken sosyal işlevleri daha iyi yerine getiren alternatif kurumların ortaya çıkmasına ve işlemesine uyum sağlar ve bu gayri resmi sistem, Sovyet rejiminin istikrarını güçlendirir (Clark, 1993). Sovyet yöneticilerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri nedeniyle Anderson ve Boettke (1997), Sovyet sisteminin merkantilist ekonominin modern

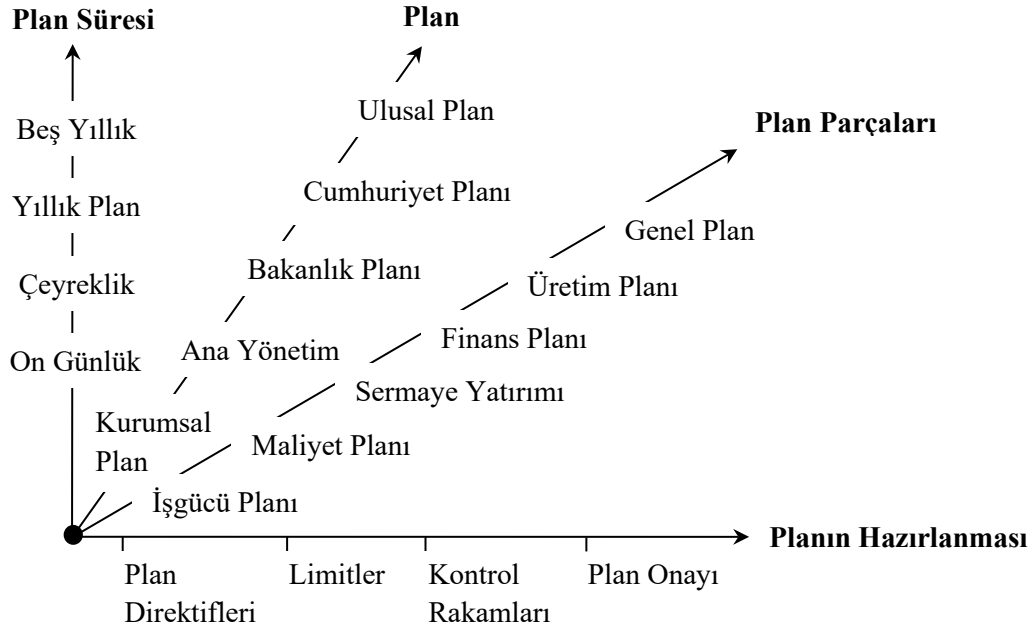
versiyonu olduğu ileri sürer. Avrupa merkantilizminde yöneticiler imtiyazlarını kullanarak gelirlerini arttırırken, devlet tekelleri tarafından kısıtlanmış bir piyasa olan Sovyet ekonomisinde de bürokratlar tekel haklarını satarak gelirlerini arttırırlar. Anderson ve Boettke (1997), Sovyet ekonomisinin ideoloji yerine rüşvetle yönetildiğini, merkezi planlamanın ise merkantilist dönemin birçok işlevini yerine getirmesine rağmen Sovyet rüşvetçiliğini gizlemek için tasarlandığını öne sürmektedir.

Sovyet yolsuzluğuyla mücadele zaman zaman yöneticiler tarafından dile getirilip çeşitli uygulamaları hayata geçirilse de mücadelenin kapsamı daha çok siyasi çıkarlarla sınırlı kalmıştır. 1980'lerde yolsuzlukla mücadele Devlet Güvenlik Komitesi (Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti: KGB) tarafından yürütülmüştür (Duhamel, 2004: 182). KGB'nin yolsuzluğa karşı yürüttüğü mücadele süreci ekonomide meydana gelen problemlerin çözümünden ziyade yönetimin siyasi itibarsızlaştırılmasına yönelik olmuş ve bu mücadele, Komünist Parti sekreterinin görevden alınmasıyla "başarıya" ulaşmıştır. KGB'nin baskılarına rağmen Moskova'daki "gayri resmi" ticaret ağı, ellerindeki kaynakları kullanarak yetkililerin desteğini almış ve bu baskı sürecine direnebilmiştir (Duhamel, 2004: 209).

Baskı koşullarından kaynaklı olarak firma yöneticileri ve memurlar kendilerini korumak amacıyla yolsuzluğa başvurmuşlardır. Ancak bu durum merkezden hazırlanan planların tutarsızlık yaratmasına neden olmuştur. Tutarsız planlar ise belirsizlik ortamı yaratarak firmalara plan hedeflerinin yerine getirilmesi için farklı alternatiflere yönelmeye itmiştir.

5. Sovyet Bürokrasisinin Planlama Üzerindeki Rolü

Merkezi planlama, Sovyet ekonomisinin temel yapı taşı oluşturur. Planlama sayesinde sanayileşmenin ilk örneği SSCB'ye aittir. Devrimin ardından devlet kapitalizmi, savaş komünizmi ve Yeni Ekonomi Politikası (Novaya Ekonomiçeskaya Politika: NEP) dönemlerini yaşayan SSCB'de planlı ekonomiye geçiş 1929 yılında birinci beş yıllık planla başlamaktadır (Boratav, 1982: 17). Temelinde planın hazırlanması ve uygulanması olarak iki temel unsur bulunur. SSCB'de çeşitli hedeflere yönelik *perspektif* (uzun vadeli planlar) ve *operasyonel* (kısa vadeli planlar) olmak üzere birden fazla plan bulunur (Boratav, 1982: 23). SSCB planlamasının ana hatları özetle Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. SSCB’de Planlama. Markevich, 2005: 368.

Operasyonel planlama, “hazırlama talimatları” denen kararnamelerle başlar. Bu talimatlar Politik Büro (Politiçeskoye Byuro: Politbüro) ve Halk Komiserliği Konseyi (Soviet Narodnykh Kommissarov: Sovnarkom) gözetiminde Gosplan tarafından hazırlanır. Bakanlıklarsa kendi planlarını hazırlamak için talimatlar yayınlar. Talimatlar, plan görevlerinin tamamlanacağı tarihleri belirler. Genel bir plan yasaasının olmaması ve her yılın talimatlarının yayınlanması, prosedürler üzerinde pazarlık turunu başlatır. Yıllık planlamanın ilk aşamasında ana hedefleri belirleyen bir “otoritenin” (Politbüro ve Sovnarkom) olması zaruridir. Süreci yürütmekten sorumlu olan bakanlıklar ve bağlı kuruluşlar sürecin dışında bırakılmıştır. Üretim hedeflerine karar veren Politbüro, tahıllar dışında ürünler için plan görevleri belirlemez. Bu sebeple planlamacılar, endüstriyel ürünlerin üretilmesi ve dağıtılmasıyla ilgili siyasi otoritenin tercihleri konusunda net bir bilgiye sahip değildir. Bu sorunlar Gosplan’daki teknik uzmanlar tarafından çözülmek zorundadır (Markevich, 2005: 369). Plan öncelikleri teknisyenler tarafından belirlense de bakanlıklar ve ulusal ekonomi için kontrol rakamlarını, Gosplan ve bakanlıklar ve ardından Glavk ve bakanlıklar arasındaki plan müzakereleri ve tartışmalar belirler. Bu bağlamda planlama bir müzakere ve bilgi alışverişi sürecidir. Planın hazırlanması sürecinde *Sovnarkom* planı hazırlamak yerine, Gosplan’ın hazırladığı planı değiştirir. Bakanlıklarsa Gosplan’dan kontrol rakamlarını aldıktan sonra planlamayı başlatır. Bu direktiflerden hareketle bakanlıklar kendi planlama takvimini belirleyen kararnameler yayınlar. Planlamanın her aşamasında departmanların ve

Glavk'ın çıktığı rakamları, işletme hedefleri gibi bilgileri sağlaması gerekir. Glavk ise kontrol rakamlarını aldıktan sonra bunları tröstler ve işletmelerle müzakere eder ve kontrol rakamlarını onaylar. Glavk'dan bakanlığa ulaşan bilgileri bakanlık, Gosplan ve Sovnarkom'a gönderir. Üretim hedeflerinin onaylanmasının ardından Glavk'a ve işletmelere nihai görevleri verilir. Siyasi liderlik, istediği zaman plana müdahale etmeyi büyük bir güç olarak görmüş ve bakanlık, işletme ve Glavk planları her an değiştirilmeye açık olmuştur (Markevich, 2005: 378).

Siyasi yönetimin büyümeyi maksimize edici politikalarıyla birlikte siyasi istikrarın devamlılığını sağlama ve kendi yönetimini meşrulaştırma amacı gütmesi, planlamanın manipüle edilmesine neden olmuştur. Planın sadece o an için incelenen kısmı dışındaki üretim hedeflerinin göz ardı edilmesi planlamanın tutarsız olmasına yol açmaktadır. Bununla birlikte planlamanın politik olması ve planlamacıların yeterli bilgiden yoksun olması nedeniyle planlamanın kaotik bir yapısı vardır. Bunun bir sonucu olarak da kaotik planlama doğaçlama üretimi ve yasadışı faaliyetleri ortaya çıkarıp “belirsizlik alanı” yaratır (Baron, 2004). Plan tutarsızlığı ve direktiflerin değişiyor olması, planların daha fazla tutarsız olmasına ve hedeflerden uzak kalınmasına neden olmaktadır. Sovyet sistemi bilgi ve yeteneklerin yokluğu nedeniyle fırsat maliyetlerini görememektedir. Fırsat maliyetlerinin dikkate alınmaması kaynakların etkin kullanılmasını engellemektedir (Ericson, 1991: 21).

Johanson (2000), sosyalist planlamanın işleyebilmesinin üç önemli koşulu bulunduğunu belirtmektedir. Birincisi tüm ekonomide hem zamansal hem de yapısal tüm boyutlar hakkında mükemmel bilgiye sahip olunması gerekir. İkincisi plan, firma ve tüketiciler için tüm bilgileri içermeli ve firmalar tarafından bu bilgiler tek bir şekilde yorumlanmalıdır. Üçüncüsü, planı gerçekleştirmek için güç ve yetkiye ihtiyaç vardır. Lakin planlama sürecinde planlayıcıların tercihleri zayıf bir şekilde ifade edilmiştir. Firmalar üzerindeki baskı yöneticilerin yanlış bilgi aktarımına neden olmuş ve planlayıcılar planları eksik bilgiler vasıtasıyla yapmak zorunda kalmıştır. Buna ek olarak planlamacıların yerel bölgeler konusunda yetersiz bilgiye sahip olması da planlamanın eksik bilgiye dayalı olmasına neden olur. Güç ve yetki kısmını ele aldığımızda Politbüro ayrıntılı çalışmalara fazlasıyla yüklenir ve Gosplan'a verdiği emirler muğlak olup işlevsel değildir. Markevich (2005)'e göre Stalin müdahaleler yoluyla planlamacıların tercihlerini yönlendirmiştir. Constat (1958)'e göre Sovyet bürokrasisi bir organizasyon biçimi olmaktan çok yönetici sınıfı ifade etmektedir. SSCB'de bürokratik yapının müdahaleleri planlamanın etkin işlemesine engeldir. Kaldı ki, Parti arşivleri yıllık ve üç aylık planın aynı şema üzerinden

hazırladığını göstermektedir. Üç aylık planlar, yıllık planlardan daha işlevsel değildir. Sektörler üç aylık planlar yerine kararnameler ve plan düzeltmeleriyle günü birlik yönetilmiştir (Markevich, 2005: 382).

Sovyet ekonomisinin gelişmesiyle birlikte bölgeler arasındaki koordinasyon ihtiyacı giderek artmıştır. Sovyet ekonomisi “şube ilkesi” olarak bilinen esasa göre planlanıp yönetilmektedir (Shaw, 1985: 401). Bu ilke Ekim Devrimi’nin ardından merkezileşme sürecini tamamlayan üretim ve yatırımda hükümet kontrolü kuran ve iktidarı sınır dışı eden Stalin politikalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Şube planlamasında ekonominin her şubesi bir bakanlık tarafından yönetilmekte ve ekonomik bağlantılar dikey kontrol tarafından koordine edilmektedir. Şubeler arasındaki yatay bağlantılar yukarıdan planlanır ve yerel inisiyatifte çok sınırlı bir alan bırakılır. SSCB yönetiminin temel kaygısının ekonomik performans olması nedeniyle mekânsal ve bölgesel sorunlar ikincil öneme sahiptir. Bakanlıklar gibi büyük kuruluşlarsa yerel sorunlarla başa çıkmak için genellikle yetersizdir (Shaw, 1985: 402).

6. Kayıt Dışı Ekonomi

SSCB’de kayıt dışı ekonomi arz ve talep yapısının uyuşmaması nedeniyle sistemin doğasından kaynaklı olarak karaborsa biçiminde ortaya çıkmıştır. Kayıt dışı ekonomi daha çok mafyalar tarafından yürütülmüş ve buna Sovyet yöneticileri de katılmıştır. SSCB’de mafyanın kökenini inceleyen Finckenauer (2004), organize suçun ülkede dört yüz yıllık bir geçmişi olduğu ve bu tarihin legal ve illegal ile kamusal ve özel olan arasındaki ayrımlarla karakterize edilen bir tarih olduğunu iddia etmektedir. Rus devrimi sırasında devrimciler Çarı devirmek için profesyonel suçlularla iş birliği yapmış ve bunun sonucunda Rus organize suçu gelişip, Sovyet ekonomisinin ve siyasetinin kendine özgü koşulları içinde şekillenmiştir. Organize suç, genel olarak arz kıtlığı yaşanan mal ve hizmetlerin talebini karşılamak amacıyla ortaya çıkmaktadır. Sovyet ekonomisinde kayıt dışı ekonominin ortaya çıkması, planlı ekonomiye yapılan müdahaleler sonucunda hedeflenen üretimin gerçekleştirilemeyip vatandaşların ihtiyaçlarının karşılanamamasından kaynaklanmaktadır. Sovyet iktidarı boyunca ülke, mal ve hizmet kıtlığı yaşamış ve bu durumdan kaynaklı olarak hem kayıt dışı ekonomi hem de kara borsa oluşmuştur (Finckenauer, 2004: 62).

Kayıt dışı ekonomi, -eğer bir katkı olarak ele alınırsa- Sovyet sisteminin ayakta kalması için ihtiyaç duyduğu esnekliği de sağlamaktadır (Shelley, 1990: 19). Zira “gölge ekonomi” de denilen kayıt dışı ekonomi sayesinde piyasada olmayan mallar üretilir. SSCB’de kayıt dışı

ekonominin uygulayıcıları, mafya olarak adlandırılmaktadır. 1960'lara gelindiğinde ülkedeki organize suç, üç katmanlı piramit benzeri bir yapıya dönüşmüştür. En üst katmanda hükümet ve Komünist Parti bürokratları yer alır ve bunlar *apparatchiks* ve bürokraside çeşitli kilit görevleri ellerinde tutan *nomenklatura* şeklinde adlandırılır. Orta katmanda kayıt dışı ekonomi yöneticileri ve pazarlamacılar yer alır. En alt katmandaysa profesyonel suçlular bulunur (Finckenauer, 2004: 62). Organize suç SSCB'de hükümetin yüksek seviyelerine kadar uzanmakta ve parlamento organları içinde organize suçla mücadele yasalarını engelleyen suç örgütü temsilcileri bulunmaktadır (Lee, 1994: 393). Sovyetlerin son dönemlerinde *nomenklatura*, Komünist Partinin kontrolündeki sanayi, banka, liman ve fabrikalar üzerindeki mücadelesinde organize suç çetelerini araç olarak kullanmıştır (Handelman, 1994: 84).

Yerel ve yabancı yatırımcılar için mafya, iyi işleyen sosyal bir kurumdur (Lee, 1994: 405). Aksak işleyen bir ticari sistemin varlığında işletmeler, borç almak, tedarikçiler ve rakiplerle yaşanan problemleri çözmek için mafyaya başvurmuşlardır. Sovyet yönetimiyle suç çeteleri arasındaki en kârlı işbirliği 1960'larda kara borsanın yükselmesiyle ortaya çıkmaktadır (Handelman, 1994: 86). Sovyet ekonomisinde mafya, gayri resmi araçlar olarak hareket etmekte ve özel olarak üretilmiş malları veya devlet malzemelerini piyasaya sürmektedir.

Frisby (1998)'e göre, Sovyet ekonomisi 1970'lerden sonra yönetilemez bir hal alır; savurgan ve verimsiz bir ekonomiye dönüşür. Tüketim mallarının kalitesi ve miktarı düşer. Bu dönemde gerek devletin para basması gerek petrol ve doğalgaz gelirlerinin artması sayesinde kişi başına düşen gelir artar. Batı'nın dikte ettiği kalite ve moda ihtiyacı sebebiyle tüketiciler, ürünleri devlet mağazalarında değil, kara borsada arar. Artan talep devletten çalınan kaynaklarla gayri resmi meta üretiminin ve kara borsanın daha da yaygınlaşmasını sağlar (Frisby, 1998: 33). Jameson ve Reiss (1994)'e göre batı, SSCB'deki organize suçun büyüklüğünden habersizdir. Tahminen ekonominin üçte biri kara borsadır. Bundan böyle piyasa, mafyanın kontrolündedir ve polisin hatta KGB'nin bile kontrolü sağlaması mümkün değildir.

SSCB'nin dağılması ve sonrasında mafya, firmalar üzerinde etkin rol oynar. Sovyet yönetimi sonrasında eyaletlerdeki suç örgütleri, özelleştirme ihalelerinin manipülasyonu, doğrudan satın alma ve gasp yöntemiyle çok sayıda restoran, kumarhane ve otel satın alırlar (Shelley, 1995: 58). Rusya İçişleri Bakanlığı, 1993 yılında tahminen kırk bin işletmenin mafya kontrolünde olduğunu açıklar. Özelleştirmenin artmasıyla daha fazla işletme mafyanın egemenliği altına girer

(Shelley, 1995: 59). Organize suç faaliyetleri, özelleştirme sürecinde vatandaşlara organize suçun etkisini fazlasıyla hissettirir. Artan kişisel suçlar ve mülkiyet suçları, sosyal çatışmayı şiddetlendirir. Yüksek fiyatlara ve güvensiz çalışma koşullarına yol açan bu durum, sivil toplumun yaratılmasının önünde ciddi engeller oluşturur.

Firmaların üretim hedeflerini yerine getirirken tedarikte problem yaşamaları ve bireylerin tüketim talebinde bulunduğu malların kıtlığı Sovyetler Birliği'nde kara borsanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Firmalar, kara borsanın bel kemiğini oluşturan mafya ile var olan problemlerin çözümü için etkileşimde bulunmuştur. Bu durum ise merkezden yönetilen bir ekonomide aksaklıkların ortaya çıkmasına neden olarak plan tutarsızlıklarını tetiklemiştir. Sovyet yöneticilerinin de bu yolsuzluk sürecinde yer alması bürokratik örgütlenmenin etkin bir şekilde işlemeyerek planlamanın teknokratik sürecinin sekteye uğramasına neden olmuştur. Bu çatışmalı yapı altında, firmalar kendilerini koruyacak alternatifler üretmişlerdir.

7. Firma Organizasyonu

Sovyet planlamasının en küçük birimi olan firmalar, plan oluşturulmasında ve uygulanmasında önemli bir role sahiptir. Firmaların içinde bulunduğu koşullar, davranışlarını şekillendirecek unsurları da beraberinde getirmiştir. Sovyet yöneticileri üretim hedeflerinin yerine getirilmesi kapsamında firmalar üzerinde baskı kurar ve hedeflere ulaşılmaması halinde cezalara yönelir. Zira üretim hedeflerine ulaşılması için çeşitli teşvikler ve primler bulunmaktadır. Bir aylık çalışma karşılığında ödenen maaş haricinde prim, planlanan çıktıya eşit veya daha iyi bir performans karşılığında ödenen ikramiyedir. Primler yönetim kararlarının alınmasında da ön plandadır (Berliner, 1952). Berliner'e göre üç tür prim vardır. Bunlar; birincisi çıktı planının yerine getirilmesi karşılığında ödenen, ikincisi maliyetlerin azaltılmasına orantılanan ve üçüncüsüyse genel performans için ödenen primlerdir. Ancak bu primler devletin çıkarlarına aykırı davranışlara yol açabilir. Örneğin, yöneticilerin fiili kapasitenin altında olan planları sunma eğilimi, fiili çıktının planlanan çıktıya orantılı olarak prim ödenmesine dayanır (Berliner, 1952). Plan hedeflerinin yerine getirilmesinde uygulanan primler ve teşvikler sistemin kendi 'patolojik' durumlarının ortaya çıkmasına neden olur. Sovyet sisteminde önemli bir role sahip yönetici ve teknik kadrolar, devrimci dinamizm yerine primlerini maksimize etme davranışları gösterir. Bu, merkezle firmalar arasındaki bilgi akımının güvenini zedeler ve tutarlı olmayan plan hedefleriyle birlikte başarı göstergeleri, sistemde kaynak israfına neden olur (Boratav, 1982: 201-2).

Sovyet yöneticileri firmaların üretim hedeflerini yerine getirmesi için baskı kurar. Bunun karşısında firma yöneticileri üretim hedeflerini gerçekleştirmek için kendi davranış ilkelerini geliştirirler. Bu davranış ilkelerini Berliner (1952), (i) güven faktörü, (ii) simülasyon ve (iii) firmalar arası illegal alışverişleri sağlayan kişilerden oluşan *blat* şeklinde üçe ayırır. Üretim hedeflerinin yerine getirilmesinde tedarik sorunları yaşanmasına rağmen firma yöneticileri tedarik taleplerini şişirir ve bakanlıklarla müzakere ederek daha fazla girdi talebinde bulunur. Bu, kendilerine sağladıkları güven faktörüdür. Simülasyonsa (1) firma yöneticilerinin üretim hedeflerinin yerine getirilmesi için yanlış ürün üretmesi, (2) işlemdeki malların üretimi tamamlanmadan çıktı olarak muhasebeleştirilmesi, (3) çıktı kalitesinin düşürülmesi ve (4) fonların kötüye kullanılması şeklinde belirir. Son ilke olan *blat*, firmanın tüm yönlerinde çalışır. *Blat* firmanın en çok güçlük çektiği endüstriyel tedarikte faaliyet gösterir. Firma tedarikinde *blat*, diğer firmalarla ve/veya bakanlıklarla görüşme yaparak firmanın ihtiyacı olan girdileri temin eder. Özellikle yönetimin öncelikli olarak belirlediği sektörlerin girdi akımlarında bir tıkanma meydana geldiğinde diğer işletmelerin girdileri bu sektörlere aktarılır. Girdi akımındaki tıkanıklıklara ikmal-tedarik planlarının cevap verecek esnekliğe sahip olmaması nedeniyle firmalar, kuralları aşarak kendi girdilerini karşılar (Boratav, 1982: 218). Yasal olmayan bu davranış kalıbı çoğu firma tarafından kullanıldığı için *de facto* bir kurala dönüşür.

Tahsis kararlarının merkezce alındığı Sovyet ekonomisinde firma yöneticilerine bir tür serbestlik alanı bırakılmıştır. Planların hazırlanması firmaların üretim kapasitesinden hareketle gerçekleştirilmektedir. Plan hedeflerinin yerine getirilmesi sürecinde Linz (1988), firmaların yönetsel özerkliğini incelemektedir. Firmaların plan hedeflerini gerçekleştirmede yaşadığı tedarik problemleri, eskimiş makineler gibi çeşitli zorluklar, yönetsel özerkliği azaltmaktadır. Düzensiz malzeme tedarikine karşın firmaların malzeme tedarikinin ikamesini oluşturmaları, bir dereceye kadar yönetsel özerklik sağlar. Lakin plan hedeflerinin sıkça değiştirilmesi, yönetsel özerkliği azaltır. Bu süreçte firmalar yerine getirilmesi imkânsız olan plan hedefleri üstlenmektedir. Buna karşılık firmalar düşürülmüş plan hedeflerine ulaşma yeteneği geliştirmekte ve bu, planlamacıların ekonomiyi komuta etme yeteneğini zayıflatmaktadır (Linz, 1988).

SSCB'nin son döneminde yönetim, yolsuzlukla mücadele ve firmalar üzerindeki baskıların ortadan kaldırılması yönünde çeşitli uygulamalar hayata geçirmiştir. Uygulanan politikaların etkisizliği, var olan yolsuzluğun destekçisi olmuştur. Stalin tarafından başlatılan "hırslı" sanayileşme programı, fabrika hedeflerini kaynaklardan ayırmıştır (Kneen, 2000). Artık firmaların

üretim faktörlerindeki açıklarla başa çıkmaları zaruridir. Firmaların kendilerini korumak için yaptıkları “doğaçlamalar”, planlanan ve gerçekleşen girdiler arasındaki tutarsızlıkları daha da kötüleştirir. Yöneticiler hedeflere ulaşmak için kalite ve verimlilik kayıpları pahasına brüt çıktının başarı göstergesine odaklanırlar. Gorbaçov’un 1980’lerin sonundaki reform paketi bu sorunu çözmeye çalışır (Kneen, 2000). Merkezi planlamanın etkinliğini arttırmak için yürürlüğe giren Devlet Teşebbüsü Yasası, firmaların kendilerini finanse etmesini veya kapanmalarını zorunlu kılan önlemleri devreye sokmaktadır. Bu yasayla firmaların piyasa disiplinine ayak uydurmaları amaçlanmıştır. Bunun sebep olduğu sonuçlardan biri ise, firma yöneticilerinin kendi yönetimleri altındaki kaynakları kişisel avantajları için kullanmalarına yönelik tanınan özerklikten yararlanmaları olmuştur (Kneen, 2000). Özetle SSCB dağıldıktan sonra yaşanan yolsuzluk, aslında bir önceki dönemin olması gereken şekilde yönetilememesinden kaynaklanmıştır.

8. Sonuç

SSCB’nin dağılması sonrasında sistemin çöküş nedenleri literatürde sıkça tartışılmıştır. Sistemin çöküşünü açıklayan genel kanaat, merkezi planlamanın doğasından kaynaklanan sorunlardır. Oysa bize göre, sorunun kaynağı bürokrasi ve bu yapılanma içerisindeki üretimin örgütlenme biçimidir. Bürokratik yapının içerisinde firmaların rolünü ele alan bu çalışma, Sovyet yöneticilerinin siyasi istikrarı sağlamak ve kendi iktidarlarını meşrulaştırmak amacıyla merkezi planları manipüle ettiklerini ortaya koymaya çalışmıştır. Planların oluşturulması sürecinde Sovyet yönetimi kendi önceliklerine aldığı sektörleri ön plana çıkarmıştır. Plan hedeflerinin yerine getirilmesindeyse firmalara imkânsız hedefler verilmiş ve bu hedeflerin yerine getirilmesi için baskı uygulanmıştır. Bu baskılar firma yöneticilerinin plan hedeflerini yerine getirmek için üretim sürecini ihlal etmelerine yol açmıştır. Planlamanın hazırlanma ve uygulanma süreci ele alındığında Sovyet yöneticilerinin direktifleriyle işleyen sistem, planlamanın çalışmasında aslında kendi engelini yaratmıştır.

SSCB’de Ekim Devrimi’nin ardından Komünist Parti, teknik kadrolardaki boşluğu parti üyeleriyle kapatmak istemiştir. Atanan yöneticilerin teknik bilgi ve yeterliliğe sahip olmamaları planın işleyişinde ciddi sorunları beraberinde getirmiştir. Planın yerine getirilmesinde oluşturulan kontrol sistemleri etkinlikten ziyade kontrol mekanizmasını yoğunlaştırarak paralel güç merkezleri ortaya çıkarmıştır. Paralel güç merkezleri plan işleyişinde birimlere çeşitli emirler vererek hedeflerin yerine getirilmesini istemiş, ancak bu, birçok yerden emir alan üretim birimleri için bir

tür kaos ortamı yaratmıştır. Ayrıca yönetici kadroların hedefleri yerine getirmesi amacıyla teşvik ve ceza sistemine tabi olmaları, onların kendilerini korumak amacıyla davranış kalıplarını geliştirmelerine yol açmıştır. Geliştirdikleri davranış kalıplarıyla yöneticiler, plan hiyerarşisinin dışına çıkıp kuralları çiğnemişler ve Sovyet bürokrasisinin yarattığı bu kaos, merkezi planlamanın etkisizliğiyle sonuçlanmıştır.

SSCB'de arz ve talep yapısının uyumsuzluğu, aşırı bürokratik engellerin olduğu ortamda kayıt dışı ekonominin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kayıt dışı ekonominin ülkenin doğal koşulları neticesinde ortaya çıkması, bu kayıt dışı ekonominin yöneticilerini de belirlemiştir. İlk başlarda mafya, kayıt dışı ekonominin yürütücüsü iken Sovyet yöneticileri de bu sürece eklenerek yolsuzluğa bulaşmışlardır. Yöneticilerin yolsuzluk yapmak için fırsat ve teşviklere sahip olmaları, sistem açıklarına yol açmış ve adeta bürokratik kurala dönüşen yolsuzluk, merkezi planlamanın işleyişinde temel sorunu oluşturmuştur.

Çalışmanın bulgularına göre gelecekteki araştırmalar için birkaç yola işaret etmek gerekirse, SSCB'nin yıkılmasından sonra teknokrasinin yeni sistem içindeki konumunun ele alınması, geçiş ekonomileri bağlamında yeni bakış açılarının ortaya çıkmasını sağlayabilir. Bunun yanında bu çalışma kapsamına dahil edilmeyen vergi, bankacılık sistemi vs. gibi farklı unsurların da analize dahil edilmesi, merkezi planlama ile ilgili henüz yanıtlanmamış sorulara yanıt üretebilir. Makalenin, merkezi planlama ile ilgilenen araştırmacıların bu alandaki yeni çalışmalarını teşvik etmesi umulmaktadır.

Kaynakça

- Anderson, G. M., & Boettke, P. J. (1997). Soviet venality: A rent-seeking model of the communist state. *Public Choice*, 93(1), 37-53.
- Baberowski, J. (2011). Criticism as crisis, or why the Soviet Union collapsed. *Journal of Modern European History*, 9(2), 148-166.
- Baron, N. (2004). Stalinist planning as political practice: control and repression on the Soviet periphery, 1935–1938. *Europe-Asia Studies*, 56(3), 439-462.
- Belova, E., & Gregory, P. (2002). Dictator, loyal, and opportunistic agents: The Soviet archives on creating the Soviet economic system. *Public Choice*, 113(3), 265-286.
- Benson, L. (1990). Partynomialism, bureaucratism, and economic reform in the Soviet power-system. *Theory and Society*, 87-105.
- Berkowitz, B. D., & Richelson, J. T. (1995). The CIA vindicated: the Soviet collapse was predicted. *The National Interest*, (41), 36-47.
- Berliner, J. S. (1952). The informal organization of the Soviet firm. *The Quarterly Journal of Economics*, 66(3), 342-365.
- Boratav, K. (1982). *Sosyalist Planlamada Gelişmeler*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Bornstein, M. (1985). Improving the Soviet economic mechanism. *Soviet Studies*, 37(1), 1-30.
- Bunce, V. (1998). Subversive institutions: The end of the Soviet state in comparative perspective. *Post-Soviet Affairs*, 14(4), 323-354.
- Clark, W. A. (1993). Crime and punishment in Soviet officialdom, 1965–90. *Europe-Asia Studies*, 45(2), 259-279.
- Cockshott, W.P., & Cottrell, A. (1993). *Towards a new socialism*. Nottingham: Spokesman.
- Constas, H. (1958). Max Weber's two conceptions of bureaucracy. *American Journal of Sociology*, 63(4), 400-409.
- Cooper, J. (1991). Military cuts and conversion in the defense industry. *Soviet Economy*, 7(2), 121-142.
- Cox, M. (2008). 1989 and why we got it wrong. *Working Paper Series of the Research Network*, (1), 1-14.
- Dallin, A. (1992). Causes of the collapse of the USSR. *Post-Soviet Affairs*, 8(4), 279-302.
- Davies, R. W. (1993). Soviet military expenditure and the armaments industry, 1929–33: A reconsideration. *Europe-Asia Studies*, 45(4), 577-608.
- Duhamel, L. (2004). The last campaign against corruption in Soviet Moscow. *Europe-Asia Studies*, 56(2), 187-212.

- Ellman, M., & Kontorovich, V. (1997). The collapse of the Soviet system and the memoir literature. *Europe-Asia Studies*, 49(2), 259-279.
- Ericson, R. E. (1991). The classical Soviet-type economy: Nature of the system and implications for reform. *Journal of Economic perspectives*, 5(4), 11-27.
- Ericson, R. E. (2006). Command versus 'shadow': the conflicted soul of the Soviet economy. *Comparative Economic Studies*, 48(1), 50-76.
- Evans Jr, A. B. (1977). Developed socialism in Soviet ideology. *Soviet Studies*, 29(3), 409-428.
- Fedorenko, N. (1967). Price and optimal planning. *Problems in Economics*, 10(7), 11-21.
- Feldbrugge, F. J. (1984). Government and shadow economy in the Soviet Union. *Soviet Studies*, 36(4), 528-543.
- Finckenauer, J. O. (2004). The Russian "mafia". *Society*, 41(5), 61-64.
- Frisby, T. (1998). The rise of organised crime in Russia: Its roots and social significance. *Europe-Asia Studies*, 50(1), 27-49.
- Goldman, M. I. (1983). Economic problems in the Soviet Union. *Current History*, 82(486), 322-339.
- Gregory, P. R. (1989). Soviet bureaucratic behaviour: Khozyaistvenniki and apparatchiki. *Soviet Studies*, 41(4), 511-525.
- Grossman, G. (1963). Notes for a Theory of the Command Economy.
- Grossman, G. (1998). Subverted sovereignty: Historic role of the Soviet underground. *Research Series-Institute of International Studies University of California Berkeley*, 24-50.
- Hajda, L. (1988). The nationalities problem in the Soviet Union. *Current History*, 87(531), 325-352.
- Handelman, S. (1994). The Russian 'mafiya'. *Foreign Affairs*, 83-96.
- Harrison, M. (2016). Foundations of the Soviet command economy, 1917 to 1941. *The Cambridge History of Communism*, 1, 327-47.
- Harrison, M., & Kim, B. Y. (2001). Plan, siphoning, and corruption in the soviet command economy, University of Warwick, *Department of Economics The Warwick Economics Research Paper Series*, no. 606.
- Harrison, M., & Kim, B. Y. (2006). Plans, prices, and corruption: the Soviet firm under partial centralization, 1930 to 1990. *The Journal of Economic History*, 66(1), 1-41.
- Ioffe, G. (2007). Belarus and Chernobyl: Separating seeds from chaff. *Post-Soviet Affairs*, 23(4), 353-366.
- Jameson, L., & Reiss, M. (1991). The new Soviet Union: An unfinished revolution. *The RUSI Journal*, 136(4), 29-32.

- Jensen, R. G. (1979). The AAG Project on Soviet natural resources in the world economy. *The Professional Geographer*, 31(1), 75-78.
- Johanson, M. (2000). Anonymity, hierarchy and stability some retrospective observations on soviet industrial networks in the planned economy. In *16th IMP Conference*.
- Kaufman, R. F. (1985). Causes of the slowdown in Soviet defense. *Soviet Economy*, 1(1), 9-31.
- Kennedy-Pipe, C. (1999). Getting it right, getting it wrong: the Soviet collapse revisited.
- Kneen, P. (2000). Political corruption in Russia and the Soviet legacy. *Crime, Law and Social Change*, 34(4), 349-367.
- Knight, F. H. (1940). Socialism: The Nature of the Problem. *Ethics*, 50(3), 253-289.
- Kontorovich, V., & Wein, A. (2009). What did the Soviet rulers maximise?. *Europe-Asia Studies*, 61(9), 1579-1601.
- Kotz, D. M. (1995). Lessons for a future socialism from the Soviet collapse. *Review of Radical Political Economics*, 27(3), 1-11.
- Kramer, J. M. (1977). Political corruption in the USSR. *Western Political Quarterly*, 30(2), 213-224.
- Kuczynski, W. (1979). Planning and economic reforms under socialism. *Soviet Studies*, 31(4), 505-522.
- Kuromiya, H. (1984). Edinonachalie and the Soviet industrial manager, 1928–1937. *Soviet Studies*, 36(2), 185-204.
- Lazarev, V., & Gregory, P. R. (2002). The wheels of a command economy: allocating Soviet vehicles. *The Economic History Review*, 55(2), 324-348.
- Lee, R. (1994). The organized crime morass in the former Soviet Union. *Demokratizatsiya*, 2(3), 392-411.
- Limberg, W. P. (2019). World turned upside down: Ethnic conflict in the former Soviet Union. In W. R. Duncan, & G. P. Holam (Eds.), *Ethnic Nationalism and Regional Conflict* (pp. 53-76). Alnan yer Routledge.
- Linz, S. J. (1988). Managerial autonomy in Soviet firms. *Soviet Studies*, 40(2), 175-195.
- Litwack, J. M. (1991). Discretionary behaviour and Soviet economic reform. *Soviet Studies*, 43(2), 255-279.
- Markevich, A. (2005). Soviet Planning Archives: the Files that Bergson could not see. *Comparative Economic Studies*, 47(2), 364-386.
- Markevich, A. (2011). How much control is enough? monitoring and enforcement under Stalin. *Europe-Asia Studies*, 63(8), 1449-1468.

- Marples, D. R. (1991). Chernobyl': Observations on the fifth anniversary. *Soviet Economy*, 7(2), 175-188.
- Murphy, K. M., Shleifer, A., & Vishny, R. W. (1992). The transition to a market economy: Pitfalls of partial reform. *The Quarterly Journal of Economics*, 107(3), 889-906.
- Nikerichev, A. (2020). 75% of Russians say Soviet era was 'greatest time' in country's history – poll. Alınan yer <https://www.themoscowtimes.com/2020/03/24/75-of-russians-say-soviet-era-was-greatest-time-in-countrys-history-poll-a69735>.
- Noren, J. H. (1995). The controversy over Western measures of Soviet defense expenditures. *Post-Soviet Affairs*, 11(3), 238-276.
- Nove, A. (1975). Is there a ruling class in the USSR?. *Soviet Studies*, 27(4), 615-638.
- Ogushi, A. (2007). Why did CPSU reform fail? The 28th Party Congress Reconsidered. *Europe-Asia Studies*, 59(5), 709-733.
- O'Hearn, D. (1980). The consumer second economy: size and effects. *Soviet Studies*, 32(2), 218-234.
- Pakulski, J. (1986). Bureaucracy and the Soviet system. *Studies in Comparative Communism*, 19(1), 3-24.
- Pirani, S. (2006). The party elite, the industrial managers and the cells: Early stages in the formation of the Soviet ruling class in Moscow, 1922–23. *Revolutionary Russia*, 19(2), 197-228.
- Resnick, S., & Wolff, R. (1994). Between state and private capitalism: what was Soviet "socialism"?. *Rethinking Marxism*, 7(1), 9-30.
- Rigby, T. H. (1972). Birth of the central Soviet bureaucracy. *Politics*, 7(2), 121-135.
- Rosser Jr, J. B., & Rosser, M. V. (1997). Schumpeterian evolutionary dynamics and the collapse of Soviet-bloc socialism. *Review of Political Economy*, 9(2), 211-223.
- Rowney, D. (2019). *Transition to technocracy*. Cornell University Press.
- Ruble, B. A. (1989). Ethnicity and Soviet cities. *Soviet Studies*, 41(3), 401-414.
- Rumer, B. (2019). Problems of Soviet Investment Policy. In the Federal Institute for East European and International Studies (Eds.), *The Soviet Union 1984/85* (pp. 139-148). Alınan yer Routledge.
- Ryavec, K. W. (1969). Soviet industrial managers, their superiors and the economic reform: A study of an attempt at planned behavioural change. *Soviet Studies*, 21(2), 208-229.
- Schroeder, G. E. (1972). The 'reform' of the supply system in Soviet industry. *Soviet Studies*, 24(1), 97-119.
- Shanin, T. (1989). Ethnicity in the Soviet Union: analytical perceptions and political strategies. *Comparative studies in society and history*, 31(3), 409-424.

- Shaw, D. J. (1985). Spatial dimensions in Soviet central planning. *Transactions of the institute of British Geographers*, 401-412.
- Shelley, L. I. (1990). The second economy in the Soviet Union. In M. Los (Eds.), *The Second Economy in Marxist States* (pp. 11-26). Alınan yer Springer Link.
- Shelley, L. I. (1995). Organized crime in the former Soviet Union. *Problems of Post-Communism*, 42(1), 56-60.
- Slovo, J. (1990). *Has socialism failed?* London: Inkululeko publications.
- Spechler, M. C. (1970). Decentralizing the Soviet economy: Legal regulation of price and quality. *Soviet Studies*, 22(2), 222-254.
- Stahl II, D. O., & Alexeev, M. (1985). The influence of black markets on a queue-rationed centrally planned economy. *Journal of Economic Theory*, 35(2), 234-250.
- Steinberg, D. (1990). Trends in Soviet military expenditure. *Soviet Studies*, 42(4), 675-699.
- Strayer, R. (2001). Decolonization, democratization, and communist reform: The Soviet collapse in comparative perspective. *Journal of World History*, 375-406.
- Tarschys, D. (1993). The success of a failure: Gorbachev's alcohol policy, 1985–88. *Europe-Asia Studies*, 45(1), 7-25.
- Treml, V. G. (1975). Alcohol in the USSR: a fiscal dilemma. *Soviet Studies*, 27(2), 161-177.
- Vanous, J. (1983). The impact of the oil price decline on the Soviet Union and Eastern Europe. *The Energy Journal*, 4(3).
- Veen, M. V. D. (2013). After Fukushima: revisiting Chernobyl and the collapse of the Soviet Union. *Rethinking Marxism*, 25(1), 121-129.
- Warhola, J. W. (1991). The religious dimension of ethnic conflict in the Soviet Union. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, 5(2), 249-270.
- Wellisz, S., & Findlay, R. (1986). Central planning and the second economy'in Soviet-type systems. *The Economic Journal*, 96(383), 646-658.
- Wilhelm, J. H. (1985). The Soviet Union has an administered, not a planned, economy. *Soviet Studies*, 37(1), 118-130.
- Ziegler, C. E. (1982). Centrally planned economies and environmental information: A rejoinder. *Soviet Studies*, 34(2), 296-299.